

Кукуруза Антоніна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В ДУХОВНІЙ СЕМІНАРІЇ ЗА
ПУБЛІКАЦІЯМИ «ТРУДОВ КИЕВСКОЙ ДУХОВНОЙ АКАДЕМИИ»**

Стаття, побудована на публікаціях академічного журналу «Трудов Киевской Духовной Академии» семінарій, показує процес пошуку оптимізації навчального процесу в середній ланці духовної системи освіти. Відзначається, що більшість із них були опублікованими в 60-х роках ХІХ століття, що було пов'язано з ліберальними реформами у багатьох сферах суспільного життя. Такі публікації вказували на безліч недоліків семінарської освіти, в тому числі: її відірваність від реального життя, перенавантаженість семінаристів письмовими творами, жалюгідне матеріальне становище учителів, що призводило до кадрової нестачі, і в цілому негативно позначалося на їх ставленні до роботи.

Серед важливих питань семінарської освіти зв'язки теологічної та світської складової в навчальному процесі привернули найбільшу увагу громадськості. За словами професора Київської академії Василя Певніцького, оптимальним є поділ семінарського курсу на дві частини: загальна, співвідносна з гімназійним курсом, та спеціально-богословська.

Ще однією важливою проблемою, яка викликала громадський інтерес і активно обговорювалася в контексті вдосконалення навчального процесу в семінарії, була проблема доцільності вивчення класичних мов – латинської та грецької. Найбільш доцільними в цьому відношенні були міркування професора В. Певніцького, в яких приділялося великої уваги класичним мовам, підкреслювалося, що вони не можуть бути обов'язковими предметами в усіх типах шкіл, вони необхідні для вступу до духовної академії та ступеня кандидатів.

Загалом, стаття показує, що науково-освітня спільнота з питань вдосконалення навчального процесу в семінарії постійно знаходилась у сфері уваги.

Ключові слова: Київська духовна академія, Київська духовна семінарія, духовне виховання, Київська єпархія, церковні засоби масової інформації, навчальний процес.

Kukuruza Antonina – lecturer, History of Ukraine Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE SEMINARY ON THE PUBLICATION OF "WORKS OF THE KIEV THEOLOGICAL ACADEMY"

The article, based on publications of academic journal "Works of the Kiev Theological Academy" of seminaries, enriches ways of the search to optimize the educational process in the middle link of spiritual system of education. It is noted that most of the materials seminary magazine placed in the 60 years of the nineteenth century, which was associated with liberal reforms in many areas of public life. They called many shortcomings seminary education, including: its isolation from real life, congestion seminarians written works, miserable financial situation of teachers, which resulted in staff turnover, and in general a negative impact on their attitude to the work.

Among the important issues of seminar education the relationship between theological and secular component in the learning process attracted the most public attention According to Professor of Kiev Academy Vasil Pevnitskiy optimal division of seminar course into two parts: the total that corresponded school program, and a specially-theological was seen.

Another important issue which has caused public interes and which is actively discussed in the context of improving the educational process in the seminary, was the problem of feasibility of study of classical languages - Latin and Greek. The most reasonable in this respect were considerations of Professor V. Pevnytskiy that pay much attention to classical languages, stressed that they can not be obligatory subjects at lower rates, they are necessary for entering the Theological Academy and applicants degree.

In general, the article shows that the scientific and educational community on improving the educational process at the seminary were constantly in the field of attention.

Keywords: *Kiev Theological Academy, Kyiv Theological Seminary, Theological Education, Kyiv diocese, church media, the educational process.*

В умовах реформування освітньої сфери актуальним є вивчення історичного досвіду функціонування різних освітніх систем. У другій половині XIX – на початку XX ст. відбувалися активні пошуки та деякі зміни у системі духовної освіти, що було пов'язано з рядом ліберальних реформ 1860-х років, серед яких планувалася і церковна. Комплексне осмислення проектів перетворень та реальних змін збагачуватиме і сучасну практику функціонування різних типів навчальних закладів.

Одним із джерел для вивчення історії семінарської освіти є науковий журнал «Труды Киевской Духовной Академии» (1860-1917 р. р.), на сторінках якого друкувались матеріали про стан Київської духовної семінарії, проекти щодо реформування семінарської освіти та проблеми виховання семінаристів. Окрім статей у «Трудах...» було опубліковано і сам проект поліпшення і перетворення духовних училищ і семінарій, який охоплював навчальну, виховну і фінансову сфери їх функціонування. Магістральною лінією проекту було те, щоб створити більш широкий простір припливу світського елемента в духовні семінарії і зробити вільний доступ до них представниками не духовного стану. У семінарії упродовж трьох років мали викладатися такі навчальні предмети: основне богослов'є, св. писання, церковна історія, історія російської церкви і розколу, догматичне богослов'є, викривальне богослов'є, моральне богослов'є, літургіка, церковне право, пастирське богослов'є, гомілетика, педагогіка, єврейська мова. А упродовж семирічного училищного курсу

учні мали вивчати такі предмети: Закон Божий, російська мова з церковнослов'янською та словесність, психологія і логіка, латинська мова, грецька мова, французька або німецька, географія з природознавством, цивільна історія, математика, фізика і космографія, церковний спів.

Опанувавши повним курсом загальної освіти в духовних училищах, бажаючи присвятити своє життя служінню церкві через екзамен могли вступити до духовної семінарії, а інші, за бажанням, могли обіймати церковно - служительські посади, стати учителями народних шкіл чи перших трьох класів духовних училищ. Могли випускники духовних училищ продовжувати навчання і у вищих світських навчальних закладах, могли поступити на цивільну службу на загальних підставах, – тобто отримували широкі можливості для застосування своїх умінь та здібностей.

Окрім випускників духовних училищ, до семінарії на однакових правах могли вступити і учні зі світських навчальних закладів. Як підкреслювалось у опублікованому проекті, перед дверима семінарії, метою якої була підготовка для єпархії достойних пастирів, на однакових умовах опинялися випускники духовних училищ і світських навчальних закладів, які пройшли базовий загальноосвітній курс навчання. У такий спосіб отримання духовного стану мало бути доступним однаково для усіх осіб духовного і не духовного походження. До того ж, вибір духовного звання міг бути більш усвідомленим і вільним. В опублікованому проекті, окрім детального розподілу духовних училищ по єпархії, обрахування коштів на їх утримання, розкладу уроків в училищах та семінаріях, визначення штату в цих навчальних закладах, привертає увагу міркування про покликання та призначення осіб, що претендують на духовне звання, та про науки семінарського курсу. У проекті викладено огляд усіх наук семінарських, визначені завдання та мета кожної з них. Він був своєрідною розгорнутою семінарською програмою, яка в цілому створювала загальне уявлення про рівень семінарської освіти.

У публікаціях «Трудов Киевской Духовной Академии» наступних років продовжували піднімати назрілі питання семінарської освіти, серед яких були і проблеми викладання класичних мов у семінарії, і права та переваги службовців духовних навчальних закладів, і історія відкриття Київської духовної семінарії та підсумки першого навчального року в ній, і виховний процес в духовній семінарії.

Узяті в комплексі такі публікації не тільки створюють повне уявлення про навчально-виховний процес, а й увиразнюють пошуки шляхів його реформування, що викликає інтерес сьогодні. Та рамки однієї статті не дозволяють умістити огляд усіх цих публікацій.

Історія духовних семінарій уже привертала увагу дослідників. Адже у ХІХ ст. ці навчальні заклади були не лише духовними, а й загальноосвітніми. Для дітей переважної більшості духовенства та інших малозабезпечених станів вони були єдиним місцем, де можна було здобути середню освіту, а потім зробити вибір: поступати на церковну чи цивільну службу, в духовну академію чи у вищий світський навчальний заклад. А тому духовні семінарії залишили глибокий слід в історії народної освіти як у релігійному, так і в загальноосвітньому, культурному і моральному плані.

У 1860-х роках в громадських колах активно обговорювались питання вдосконалення духовної освіти в цілому, в т.ч. і семінарської. Це не могло не знайти відображення на сторінках духовної преси. І журнал Київської духовної академії «Труды Киевской Духовной Академии» (1860-1917р.р.) помістив близько двох десятків публікацій про семінарію. Більше половини з них побачили світ у 60-х роках, але і в наступні десятиліття редакція журналу не обходила увагою цю проблематику. Програма журналу «Труды Киевской Духовной Академии» передбачала публікацію російського перекладу з латинської мови творів святих отців давньої західної церкви у першому розділі та наукові статті з проблематики навчальних дисциплін духовно – навчальних закладів у другому розділі

видання. Окрім торів святих отців, текстів проповідей та промов, на його сторінках вміщались матеріали з історії церкви, критичні та бібліографічні огляди нової духовної літератури, іноді твори світської літератури про віру та життя християнське. Чимало публікацій було присвячено питанням духовної освіти. Цілком закономірно, що найбільше уваги приділялось Київській духовній академії, але і Київська семінарія не була обділена увагою. Узяті в комплексі ці матеріали створюють досить широке уявлення про семінарію, їх темами були питання про реформування духовних семінарій, навчання семінаристів письмово викладати свої думки, значення класичних мов в системі освіти, про особливості кафедри гомілетики, про фінансове становище семінарій, про перспективи семінарської освіти, про виховання в семінарії тощо, а в цілому журнал є потужним джерелом для вивчення системи духовної освіти.

Духовні семінарії уже привертали увагу дослідників. Так, О.В. Сушко вивчав організаційні принципи діяльності духовних семінарій у пореформеній Росії, з'ясовував динаміку чисельності та становий склад семінаристів упродовж 1861-1884 років, характеризував професорсько-викладацький склад цих навчальних закладів тощо ¹. Т.В. Кузнець торкалася сторінок історії Київської духовної семінарії в зв'язку із характеристикою системи духовної освіти в єпархії ². Але у джерельній базі даних досліджень автори не виділяли окремо публікацій «Трудов Киевской Духовной Академии».

---

¹ Сушко, А.В. Духовные семинарии в пореформенной России (1861-1884)/ А.В. Сушко. – Санкт-Петербург, 2010. – 254с.

² Кузнець Т.В. Сільське парафіяльне духовенство Київської єпархії: узагальнений портрет кінця XVIII – початку XX століття / Т.В. Кузнець. – Умань, 2013. – С.134-246.

Метою даної розвідки є систематизація та аналіз матеріалів про освітній процес в семінарії, які опубліковані в «Трудах Киевской Духовной Академии» і які показують процес пошуків оптимальних шляхів реформування семінарської освіти. Зрозуміло, що рамки статті

унеможлиблюють здійснення глибокого аналізу, але тезово проблеми виокремити цілком можливо.

У публікаціях 1860-х років показувались недоліки семінарської освіти, серед яких називались відірваність семінарії від реального життя, переважаність семінаристів письмовими творами, викладання гомілетики, злиденність учителів та наставників семінарії, що врешті негативно відображалося на навчальному закладі в цілому, звинувачення семінарій за ніби-то формування нігілістичних та матеріалістичних поглядів вихованців тощо. Показуючи проблеми семінарської освіти та відкидаючи необґрунтовані звинувачення, викладачі Київської духовної академії, а саме за їх авторством опубліковано більшість матеріалів про семінарію, пропонували можливі напрями перебудови системи духовної освіти. Ми ж зупинимося лише на кількох суттєвих питаннях.

У 1861 році професор Київської духовної академії Василій Певницький опублікував статтю «К толкам о семинарском образовании»¹, у якій виклав міркування з приводу двох питань, які уже обговорювались в освічених колах. Це були такі питання: 1) чи потрібно людям, які готуються до священного сану, викладати світські, як називав автор «гуманные» науки, чи обмежити їх освіту тільки богословським циклом; 2) за яким розпорядком викладати в духовно-навчальних закладах світські науки, тобто як поєднати програму гімназійного курсу зі спеціальним викладанням богослов'я? Відповідь на перше питання для автора була очевидно позитивною і він наголошував, що пастир церкви зі світською

---

¹ Певницький В. К толкам о семинарском образовании. По поводу статьи Белавина / В. Певницький // *Труды Киевской Духовной Академии*. – 1861. – №6. – С.159-199.

освітою швидше і успішніше здобуде повагу і довіру усіх класів та станів суспільства, ніж людина, яка окрім богослов'я нічого не знає. Це питання вочевидь для автора зводилось до того, як без шкоди для рівня освіти

скоротити в семінарській програмі частку світських навчальних предметів. Вирішенню цього питання і присвятив статтю В. Певніцький.

Аналізуючи програму семінарії, автор статті зазначає що вона укладена в рамках статуту духовних училищ 1808 року, а згодом була доповнена. Найбільше змін внесено з 1840 року, коли один за іншим в семінарії почали з'являтися нові предмети, які усе більше були віддалені від мети семінарської освіти. Так були введені медицина, згодом – природознавство і сільське господарство, а деякий час навіть викладалось практичне землемірство. Були пропозиції про відкриття кафедри юриспруденції та ознайомлення семінаристів з ветеринарією. До 1860-х років програма семінарії включала 34 предмети. Окрім вивчення такої кількості предметів, семінаристи повинні були написати ще дуже багато творів: у нижчому відділенні твір писався кожного тижня, в середньому – кожні десять днів, у вищому – кожні два тижні. Таке перевантаження семінаристів, на думку автора статті, породжувало наслідки, що були далекими від мети, тобто різноманіття предметів привчало вихованців до поверхневого ознайомлення, а їх твори були сухими і далекими від життєвого сприйняття наук.

Розмірковування В. Певніцького зводились до того, що школа в цілому повинна розвивати особистість і давати їй суттєво необхідні знання як загальнолюдського, так і спеціального (фахового) плану. Виходячи з цього, він пропонував вилучити із програми семінарії такі навчальні предмети як медицина, сільське господарство, природознавство і навіть математичні науки. Замість них бачив доцільним введення критико-історичного огляду філософських систем, історії літератури і посилення вивчення загальної громадянської історії та історії російського народу. Щодо богословських наук, то на думку автора, з програми семінарії доцільно вилучити такі: історичне вчення про богослужбові книги; православне сповідання Петра Могили; герменевтику; викривальне богословіє, яке потрібно замінити посиленням вивченням історії

російського розколу; гомілетуку і патрологію. Дещо пізніше ці пропозиції були зреалізовані. Та все ж основним лейтмотивом статті була думка про поділ семінарського курсу на дві частини: загальна, співвідносна з гімназійним курсом, та спеціально-богословська.

Освітній процес в семінаріях включав вивчення класичних мов – латинської та грецької. Та з 40-х років XIX ст. акцент зміщується на вивчення російської мови, а стародавні мови залишалися поза увагою і з головних предметів семінарської освіти вони поступово ставали другорядними. Так тривало до 1860-х років.

Цілком природно, що ігнорування стародавніх мов в семінаріях знаходило суперечливі відголоски в суспільній думці. Думки були полярно протилежні: від повного заперечення доцільності вивчення мов до обґрунтування нагальної необхідності збільшення годин на їх вивчення в семінарському курсі. Міркування з цього приводу вийшли на сторінки і церковної, і світської преси. Уже самі назви публікацій та географія видань свідчать про суспільний інтерес до цієї проблеми. Ось тільки деякі з них : «О цели преподавания древних языков» (Учен. зап. Казанского ун-та, 1855, № 3); «Кое-что об изучении классических языков» (Московские ведомости, 1860, № 27); «Возможно ли основательное образование в средних училищах без древних языков» (Моск. Сборник, 1860, № 11); «Классическое воспитание» (Соврем. Летоп., 1861, № 15); «Об изучении древних языков в средних учебных заведениях» (Русский пед. вестник, 1861, №7); «О значении классической филологии» (Журнал Мин. Народн. Просвещения, 1862, №5, 14); «Изучение древних языков в духовных училищах» (Православное обозрение, 1862, №8) і т.д. Підвищеним був інтерес до цього питання і у 1869-1871 роках у зв'язку з переглядом статуту гімназій, і в 1880 році у зв'язку зі звільненням міністра народної освіти Д. Толстого. Та ми зупинимось на публікаціях «Трудов Киевской Духовной Академии» з приводу вивчення стародавніх мов.

У 1863 році на злобу дня досить розлогою статтею «О значении классических языков в системе образования» відгукнувся В. Певніцький, а у 1876 «Труды Киевской Духовной Академии» помістили статтю І. Королькова «О преподавании классических языков в духовных семинариях и академиях»¹. Автори обох статей зазначали, що ніби усе суспільство, в залежності від симпатії чи неприязні до класицизму, розділилось на дві частини – класиків і реалістів, які перебували у стані непримиренної суперечки. В. Певніцький на майже 80 сторінках своєї статті виклав досить стриманні міркування щодо вивчення стародавніх мов. Лейтмотивом статті була думка про те, щоб дещо послабити значення стародавніх мов і довести, що мови не є засобом розвитку учня. Він вважав, що без стародавніх мов можна обійтися на нижчому ступені освіти. Замість них доцільним може бути вивчення російської мови. Але він наголошував на величезному значенні класичних мов у науковій сфері.

Класичні мови і класична література, на думку В. Певніцького, є предметом знання, а не загальноосвітнім засобом. Класичні знання необхідні тому, хто прагне наукового ступеня, або хто хоче займатися науковою діяльністю. У такому випадку необхідність класичного мовознавства і класичної літератури є незаперечною. Греко-римська давнина залишила для наступних поколінь багатющу спадщину, яка слугує джерелом філософських, природничих, історичних знань. І хто хоче посвятити себе науковій діяльності, тому не обійтися без класичної науки.²

---

¹ Корольков И. О преподавании классических языков в духовных семинариях и академиях / И. Корольков // *Труды Киевской Духовной Академии*. – 1876. – № 10. – С. 258-293.

² Певницкий В. О значении классических языков в системе образования / В. Певницкий // *Труды Киевской Духовной Академии*. – 1863. – №11. – С. 329-440.

Класичну науку, мудрість, автор статті називає інтелектуальною розкішшю. А її не можна робити обов'язковою та необхідною для всіх, тому що замість очікуваної користі це буде зайва трата сил.

Тому, на думку автора, класичні мови не можуть бути головними предметами у всіх типах шкіл. Їх доцільно викладати в середніх та вищих навчальних закладах тільки для тих, хто здобуватиме науковий ступінь.

Таким чином, упродовж 1860-х років у журналі «Труды Киевской Духовной Академии» опубліковано більше десяти статей про проблеми семінарської освіти та шляхи їх вирішення. Така увага була зумовлена двома групами чинників: 1) це реальна назріла необхідність поліпшення середньої ланки духовної освіти і 2) хвиля ліберальних реформ 60-х років передбачала і церковну реформу, складовою частиною якої була духовна освіта. Окрім названих проблем, на сторінках академічного журналу публікувались матеріали з історії Київської духовної семінарії, статті про виховання, формування релігійного світогляду тощо.

Тобто, середня ланка системи семінарської освіти постійно перебувала у полі зору викладачів академії. Всебічне вивчення освітнього процесу в семінарі повинне розвиватись у двох напрямках: осмислення висвітлення його сучасниками та вивчення архівного матеріалу про функціонування семінарії.

References:

1. Sushko A.V. Spiritual seminaries in post-reform Russia (1861-1884) / A.V. Sushko. – St. Petersburg, 2010. – 254 s. [Sushko, A.V. Духовные семинарии в пореформенной России (1861-1884) / A.V. Sushko. – Санкт-Петербург, 2010. – 254с.] [in Russian].
2. Kuznets T.V. The rural parish clergy of the Kyiv diocese: the generalized portrait of the late XVIII – early XX century / T.V. Blacksmith – Uman, 2013. – p. 134 – 246. [Kuznez` T.V. Сільське парафіяльне духовенство Київської єпархії: узагальнений портрет кінця XVIII – початку XX століття / Т.В. Кuznez`. – Умань, 2013. – С.134-246.] [In Ukrainian].
3. Pevnitskiy V. To the talk about seminary education. Concerning the article by Belavin / V. Pevnitskiy // Proceedings of the Kiev Theological Academy. – 1861. – №6. – P. 159 –199 [Pevny`czky`j V. К толькам о семинарском образовании. По поводу статьи Белявина / В. Певны`czky`j // Труды Киевской Духовной Академии. – 1861. – 6. – С.159-199.] [in Russian].
4. Korolkov I. On the teaching of classical languages in theological seminaries and academies / I. Korolkov // Proceedings of the Kiev Theological Academy. – 1876. – No. 10. – P. 258 – 293. [Korol`kov Y`. О преподавании классических языков в духовных семинариях и академиях / Y`. Korol`kov // Труды Киевской Духовной Академии. – 1876. – 10. – С. 258-293.] [in Russian].
5. Pevnitskiy V. About the importance of classical languages in the education system / V. Pevnitskiy // Proceedings of the Kiev Theological Academy. – 1863. – № 11. – P. 329 – 440. [Pevny`czky`j V. О значении классических языков в системе образования / В. Певны`czky`j // Труды Киевской Духовной Академии. – 1863. – 11. – С. 329-440.] [in Russian].
6. Pevnitskiy V. A note on the initial teaching of pupils to a written statement of their thoughts / V.Pevnitskiy // TKDA. - 1861. – No. 12. – P. 420. [Pevny`czky`j V. Заметка о первоначальном обучении воспитанников к

py`s`mennomu y`zlozheny`yu svoi`x mysliej / V. Pevny`czky`j // TKDA. – 1861. – 12. – S. 420.] [in Russian].

7. Sushko AV Spiritual Seminars in Post-Reformed Russia (1861-1884 gg.):

The dissertation author's abstract on obtaining a scientific degree of the candidate. history Sciences: special 07.00.02 – Patriotic history / AV Sushko.–

St. Petersburg, 1998. – 28c.[Sushko A. V. Dуховные semy`nary`y` v poreformennoj Rossy`y` (1861-1884 g.g.): avtoreferat dy`ssertacy`y` na soy`skany`e nauchnoj stepeny` kand. y`stor. nauk: specz. 07.00.02 –

Otechestvennaya y`story`ya/ A. V. Sushko. – Sankt-Peterburg, 1998. – 28s.]

[In Ukrainian].